

je u promjeru 0.40. Oko džare nije nikakva nadpisa ili pečata. Niže džare je ukresano pet izdubina oblo na kut i na list djeteline. Malo podalje je u jednoj izdubini negativa, koja izpunjena dala bi pravi oblik glave. Tu su i nekakvi dubki uresi. Sad dolazi iza druge pregrade izdubina, gdje je ukresan kao oblik kapele, a za ovim prava kapela, kojoj je otar ukresan bez stupova u litici. U kapeli su dvie podstupine lionske a jedna nadstupnina *renaissance*. Na otaru je gospin kip pokvaren a još uza nj drveni krst dobro izradjen. Uz kapelu su ukresani stepeni, a poviše kapele je ruka, koja drži kao sud, te andjeo, golub gdje pita golubiće na gnjezdu; pa niže gnjezda dva poprsja, koja predstavljaju muško i žensko, a na glavi jim po križ. Malo podalje je izdubina, a uza nju sjedalo. Niže sjedala je grob ogradjen i sada otvoren, te u njemu nije ostataka.

Blizu su špilje tri sjedala u živcu. Glavno je sjedalo napravljeno tako, da je naslonjalo za ruke i glavu, te bi rekao, da je otisak čovjeka kad sjedi. Iza sjedala je liepo ukresana kamenica. S ovih je sjedala liepo pogledati na divnu prodolinu, koja se stere niže špilje. Malo podalje od spomenutih sjedala ukresani su kao stepeni, a uza nje je zidina, te to puk sve zove *kamenicama*. Nad špiljom je pak ogradjeno u sušici nekoliko ograda kao torova.

Ova špilja bjaše njegda sva nasuta zemljom, a to se pozna i po ovoj sgodi. Nazad doba njeko dodje da kopa blago, te premećući izkopa glavu *sfinge* i još jednu te i omanjih posuda od mramora. Valjalo bi tu dalje kopati, jer bez dvojbe tu leži skrito još mnogo predmeta, po kojimi bi se moglo točnije opredjeliti doba ove davne i zlamenite špilje.

Vid Vuletić-Vukasović.

D r i d.

Navodeći Porfirogenit jedanaest hrvatskih županija, šesta mu je »Parathalassia« ili »primorska«. Nu više je priedjela na obalah hrvatskoga mora »primorjem« se nazivalo, i u jednomu od ovih »Drid« je bio. Treba nam daklen najprije zapoznati, u komu je »Drid« bio, i onda o »dritskih starinah« koju navesti.

»Primorje« od Neretve uz Pelješac k Dubrovniku sa Slanom i Smokovljem (*Šafar. slav. alterth. II, 295*), komu su jošter pripadali i otoci: Mljet, Korčula, Brač i Hvar, te se *Maronia* zvalo. God.

839 Petar dužda mletački ugovarao je mir *cum Drosaiico Marianorum iudice* (*Docum. 336*). Ono je sa čestju Zahumlja hrvatskoj vlasti istom za Krešimira II i sina mu Držislava pripalo. Kako je pak *Maronia et Chulmiae ducatu* (*Thom. arch. c. 13*) državno Hrvatskoj, tako je duhovno splitskoj metropoli pripadala *tota Maronia* (*Farlat. III, 12*).

Pak »gornje primorje« od Cetine do Neretve, koje se i »Krajinom« zvalo (*Farl. III, ibid.*), i ovo je politično Neretvaniji ili Paganiji pripadalo. U njemu su tri županije obstojale: rastočka, morskarska i duvanjska. Prve dvije bijahu uz more, a treća odaljena.

Najpotla »primorje« od Cetine do Krke. Napučivši ga Hrvati, utemeljiše ovde jednu od njihovih županija; a jer je uz more bila, prozvaše ju »primorskom« (*Lucio, Mem. 24*). Ovo je bila Porfirogenitova »Parathalassia« (*Šafar. II, 295*). Nego i ovo »primorje« opet se na tri omanja djelilo.

Prvo, na »donje primorje«, od Cetine izpod Mosora i Klisa do Solina, ukrašeno čestim seli i bujnim ravnicami (*Farl. III, 158*). Ovde se spominje »kliška županija« g. 892, sa Leledragom *iupanus Clissae* (*Docum. 16*). Onda »poljička županija« sa god. 1070 *Dalizo iupano poliscico*, a god. 1076—8 *Uiseno polstico*, i god. 1089, *Vratina polsticus* (*Ibid. 149*). Je li *Jacobiz zastobriscicus iupanus* god. 1070 bio župan Stobreča, nebi znao reći. Nu Stobreč je bio, pak je i sada, uz more u »donjem primorju«. Prilično da »zastobrečki« na ovi se Stobreč odnosi.

Drugo »primorje« oli »Podmorje« prostiralo se od Solina do Trogira, koje se i kraljsko-biačkim poljem zvalo (*Lucio, Mem. 207*). Ovo je svakako najznamenitije uvijek bivalo, jer su u njemu: dvorovi, zaseoci, mnogobrojni zavjetni hramovi i grobovi hrvatskih vladara obstojali. Svakovrsni ostanci porazbijanih ruševina najbolje nam povjedaju, kolika je jednoč moć i slava hrvatska tuda sjala. Ovda se najviše i *praedia regalia* spominju.

God. 1065—74 spominje se Rusin *iupanus morsticus*. On je bio brat kralja Slavice, te pokloni dio svoga zemljišta u Trsteniku kod Sućurca redovničkom samostanu sv. Petra u Selu. Potvrdjivajući ovu darovštinu g. 1074—5, njegov brat Slavica pridoda i svoj diel zemljišta (*Docum. 98*). God. 1080 činila se ovde nekakva pogodba *coram morstico Rusino* (*Ibid. 135*).

Isto je tako i Jakov *marianorum dux* nosio i naslov *iupanus morsticus*, te ga ponajviše u »biačko-solinskom Podmorju« nahodimo

Iz ovoga se lasno zaključiti dade, da su naslov *morsticus* nosili jedino župani »biačko-podmorski«. Kao taka samo nam dva u listinah dohode, Rusin i Jakov. Prvi je bio brat kraljev, a drugi takodjer vrlo odlična osoba. Po momu daklen muienju, *iupani morstici* zvahu se samo župani biačkoga »Podmorja«. Oni obavljajući tu čast u županiji, gdje su vladari obično stolovali, morali su biti obirani između najuglednijih i najpouzdanijih osoba, kao što je Rusin brat istog kralja bio. Uz to neki obavljali su još i veće časti, kao što je bio Jakov *marianorum dux*.

Treće i najposljednje »primorje« steralo se od Trogira do Krke. U ovomu nahodimo »Drid« i »dritsku županiju«. U listini od god. 1088—9 spominje se *Osrina dridistici iupanus (Ibid. 149)*, pak onda *Dragoslav dridisticus iupanus*.

Nije se sva »Parathalassia« zvala »Dridom« već samo poluotok sa bližnjimi okolicami, što no oko 14 kilometara na zapad Trogira započima u more prodirati. Iznad prečbe mu, uzdiže se i proteže vrlo strma planina, prije »Drid«, a sada »Drit« zvana. Od ove nazva se istoimenom predležeci poluotok sa svim ubavim prostorom do trogirskoga polja (*Lucio, Mem. 24*), gdje se je i hrvatska »dritska« županija zasnivala.

Na vrh »Drida« obstojala je prastara, na svod i u spodobi zvonika, sagradjena crkva. Na njezinih ruševinah podignuta je opet slična crkvice. Ona je nalik onoj sv. Jurja u Žestinju kod Biaća, koje no ti prastari hrvatski slog odaju. Za vrieme turskih navala, oko g. 1500, nastojanjem trogirskoga biskupa Marcella, prenešena je ovdolen na otok Čeovo čudotvorna slika Bogorodičina i postavljena u franjevačku crkvu sv. Ante i Marije Mandaline. Sa slikom prenešen je i naziv, jer od ono doba crkva i samostan zovu se »sv. Marije od Drita«. Slika mora svakako prastara biti, te možda još od starih hrvatskih vremena potiče.

Kod prvašnjega »Drida« ima vrlo znamenita pećina, o kojoj puk svašta povieda, a posvećena bila na čast sv. Jakova. Tako isto i uz crkvu »sv. Marije od Drita« ima zamjerna pećina. Trebalo bi svakako da kakov strukovnjak razgleda spomenutu sliku i pećinu, jer, koliko mi je poznato, dosle nije to učinjeno.

Poluotok »Drid« zvao se u najdavnija vriemena *Hyllis* i *Promontorium Diomedis*, a glavno ga napučivali *Hilini* i *Bulini*. Antonin spominje ovde grad *Praetorium*, a Peutingerinska tabla još i grad *Loranum*.

županom, svjedokom, sudcem, zapovjednikom vojske i osobitim kraljskim pouzdanikom. Zvonimir kralj god. 1076—8 odabire *Jacobum ducem marianorum ex parte nostra legatum et introductorem abbatisae fieri in memoratis terris (Ibid. 113)* poznate Pustice u Lažanju. Pri zemljištnoj razpri kod Solina porodivšoj se između Petra Črne i Miroslava bio je Jakov *cum suis militibus* pozvan, te je pravda riješena *ante notitiam ducis iam dicti (Ibid. 128)*. Isti Petar Črne kupujući *locum in Salona*, to čini *ante presentiam Jacobi morstici et sue uxoris (Ibid. 132)*.

Praetorium je bio u dno poluotoka sa istočne strane, gdje je sada »stari Trogir« (*Lucio, Mem. 5*), a predstavljala mu je prekrasna luka Arhangel, drugčije *Mirara*. U sred grada uzdizao se *Forum*, koga su obkruživala uresna predvorja. Neima tu živih voda, zato su napravljeni bili veliki bunari. Razbacane svakovrsne ruševine posvjedočavaju nam kakav je to grad morao biti (*Lucio, de Reg. lib. I, cap. 4*). U koliko mi je poznato, ostanke bivšega grada *ubi adhuc vestigia cernuntur (Farl. I, 146)* nisu strukovnjaci razgledali.¹

¹ Mi smo ovu okolicu god. 1873 razgledali, ali tu onda nije bilo duše, da nam pruži o njoj ni ma koje vesti. Ostaneci, koji se još danas vide, jesu tik obale debeli zidovi četverouglaste sgradjevine, koja po prilici bjaše duga do 200 metara a 80 široka, okrenuta pročeljem k podnevu. Sjeverna je strana malko oblučasta. Samo desno do kuta spreda prodire vani zid na poluokrug. Uz lievo i desno krilo nje vide se opet zidovi četverouglaste sgrade, po prilici do 20 m. u dužini a do 10 u širini. U sgradi ostaju obilni tragovi i nutarnjih zidina, te i prostrani zatavanjci veoma debeli i čvrsti kao podovi.

Za 200 metara podaleče na južnoj strani luke vide se i ovdje nedaleko od obale tragovi jakoga zida. Drugih starina nismo opazili. Put, koj slazi iz brigova sa sjeverne strane u luku, po vodi našeg kočijaša iz Trogira zove se i danas *principov put*, a tragovi su mu očiti u ogradah. Sve to se zove stari Trogir, ali tu nema na dugo nikakove kuće. Spomenut nam je i to, da je tu po Petru Nisetiću, poznatomu arkeologu iz Starog grada na Hvaru, imala ležati Silaceva *Heraclea* (Hyllenida), od koje nam ostaju novci našasti po naših otocih i po kopnu (V. našu „Numografia Dalmata“ u Arhivu XI. bečke akademije od g. 1851). Urednik.

Loranum je bio negdje na zaokuči rata kod dridske uvale, odkolen niče poluotok kod mjesta *Lovrečina*. Neima nikakvih ostanaka koje bi ti zasvjedočivale položaj oli veličinu grada (*Lucio, Mem. 5*).

Prečbu poluotoka sačinjavaju dvi uvlake ili morske drage sa prekrasnim okolicami. U dno istočne, pod planinom »Dridom«, u staroj dritskoj dolini, za vrijeme turskih navala, koncem petnaestoga vieka, kada su u »Podmorju« za obranu podizala se čvrsta kaštela, istodobno i na zapad Trogira kod »Drida« podizala se tvrđava, oko koje, kao i oko »Kaštela«, stvorilo se novo mjesto. Trogirski biskup Frano Marcello, sa dozvoljom Mletčanina, trogirskog kneza Barbadiga, da svoje kmetove od turskih nasrtaja obrani, podiže na vlastite troškove jaku tvrđavu, kao što nam uz grb i sljedeći nadpis svjedoči :

MCCCC. K. K. Augusti
Francisei Marcelli Patritii Veneti Pontificis
Tragurini hec universis ere proprio uti
singolare munimen propugnacula constant.

Odavno ovda se nazivalo latinski nekakvo mjesto *Basilen* (*Thom. arch. c. 33*), a Marcel scieneći, da će opet oživjeti prastari *Bulini* i *Hilini*, oba ova naroda stopi u jedno, i nazva novo mjesto *Bossollina*. Ovo mjesto posta glavnim cieloga poluotoka¹, a sada broji do 1374 stanovnika. Od ono doba stari »Drid« sa novim mjestom, zovu se talijanski *Bossollina*. Nu Hrvati neprihvatiše talijanski naziv, ali neuzdržaše niti prastari, već prozvaše novo mjesto i vas »dridski« predjel *Marinom*, od jedne prastare crkve sv. Marine, koja je uz obalu u dno uvlake bila, *e tal nome Marina oggi nella lingua Slava ritiene* (*Lucio, Mem. 25*). Za vrijeme poviestničara Lucija, ova je crkva bila razkrivena i porušena, nu sada je opet napravljena.

Što je daklen bio stari *Hyllis* i *Promontorium Diomedis*, to je bio hrvatski »Drid«; a to se sve sada talijanski zove *Bossollina*, a hrvatski *Marina*.

Od zapadne strane prečbena uvlaka zove se sada *Stupin*, a prije *Stolpona*, u vrh koje podignuto je novo mjesto »Račišće«, dok se na protivnoj strani podizala Marina, . . . *in intimo orientalis sinus littore villam extruxerunt, quam Bassillinam nuncuparunt; prout alia ex parte ad fauces occidentalis sinus Stolponae, sive Strapini dicti, villam aliam a cornibus dictam, fundarunt* (*Lucio, de Reg. lib. I, c. 4*).

¹ K. Müller u izdanju Silaževa *periplusa* (*Geographi Graeci Min. Parisiis, 1851. 28.*), nepoznajući položaja, nječe da je to poluotok; a ima tu sjaset i još krupnijih.

Još Ptolomeo (*Geograph. II, 17*) spominje liburneski grad *Stlupos*, što je kod Plinija (*Hist. nat. III, 21*) *Stlupi* i *Stlupini*, koga sciene u Japidiji kod Tedanija. Porfirogenit pak brojeći glav-nije gradove pokršćene Hrvatske, medju inimi navodi i »Stolpon« (*Docum. 400*). Neki sciene, da je ovi bio gdje je sada Sluin; drugi ga traže na Bistrici kod Livna (*Šafar. II, 297*).

Ako pomislimo da je svaka hrvatska županija i svoj županjski utvrđeni grad imala, to ga je dakako i »dritska« morala imati. U »Dridu« nespominje nam se kakav utvrđeni grad. Uvlaka i krasna dolina na zapad »dritske županije« nosi Porfirogenitovo ime »Stol-pone«, a i ruševina da se opaža. Iz ovoga moglo bi se sa vjerojat-nošću utvrditi, da je hrvatski »Stolpon« u dritskoj županiji ob-stojao, od koga i okolišna uglava dobi ime »Stolpona«.

»Drid« je bio većinom *regale praedium*, koji je bio svojina hr-vatskih velmoža. Stoga su ponajviše hrvatski vladari i velmože tro-girsku crkvu obdarivali »dritskimi«, kao što su splitsku »solinskimi« posjedovanji. I sada u »Dridu« postoji mjesto »Biskupija«, što znači biskupovo imanje. Kada je u Trogir prispio kralj Koloman, onda je na prošnju sv. Ivana Ursina, trogirskoj crkvi ne samo prvašnje darovštine potvrdio, već ih i uzumnožao *donā quae . . . a Croatiae regibus seu a Salonitanis principibus promeruerat, ampliavit* (*Farl. IV, 314*). Ove darovštine morale su se ponajviše na »Drid« odnositi (*Lucio, Mem. 24*).

U ovoj darovštini spominju se i »solinski knezovi«. Svak znade, da se ovo odnosi na poznati ulomak Kvirinove listine. Nije ovdje mjesto, da joj vjerodostojnost oli nevjerodostojnost branim, ali svakako mi ju je, u koliko se na »Drid« odnosi, iztaknuti.

Isti Lucio, koji ulomak listine navodi (*Mem. 8*), stavlja ju u sumlju; naš pak Rački (*Rad, XXVII, 200*) nju sasvim zabaciva. Suvremeni i bezimeni životopisac sv. Ivana Ursina morao ju je pred očima imati, a tako isto i učni trogirski biskup Treguan, koji je takodjer g. 1203 na točnih izvješćih životopis svečev sastavio; i oba navode darovštine, što ih je crkva *a Salonitanis principibus* stekla. Na što Farlat (*T. IV, 308*) dobro primećuje: *in quorum numero Quirinus hic haberi potest ac debet*.

Ako se pomišlja samo na »stari Solin« i na stare solinske velmože, onda zbilja Kvirinova listina neima nikakva smisla. Dali ako se razmisli, da je i kraljski Biač zvao se kadkad »novim So-linom« (*Riccupiti, Memorie 60*), a tako i hrvatski velmože, sbog

svojih po solinskomu polju obstojećih dvorova i posjedovanja mogli su se »solinskimi« nazivati, pak se tako i Kvirin nazivao, onda spomenuta listina može imati pravoga smisla, i njezinim zadržajem odnositi se na »dritske darovštine«. Listinu u izvorniku neimamo, a prepisačem valjda je pred očima samo »stari Solin« lebdio, te su joj uz godine i onaki oblik predstavili.

U erkovnomu splitskomu saboru g. 1185, »Drid« je dosudjen pravomoći trogirске crkve. Pri izboru splitskoga nadbiskupa 1197 Mihovilu trogirskomu biskupu bijahu počasti učinjene, kao što se običavalo pravomoćniku crkve u *Marini (Lucio, Mem. 26)*. Hrvatsko-dalmatinski vojvoda Koloman, sin Andrije II, potvrdi g. 1226 trogirskoj crkvi *ob requiem anime gloriose quondam nostre matris Gertrude regine locum, qui dicitur Drid . . . ab occidente Stelpona (Furl. IV, 337)*. Ovo je sljedeće godine njegov otac Andrija potvrdio, ukloivši svako pravo, koga bi Vulčina oli Grgur rodjak Budislavov ili budi tko drugi na *praedium Drid* iztaknuti mogao. — Kada je Vulčina nad »Dridom« pravo zadobio, nezna se, nu on je svakako prije g. 1213 knezovao, jer g. 1226 knezom trogirskim bio je *Ilija*, sin splitskoga kneza Grubese. Vulčinov sin bio je Martinušić, a ovoga Mika, koji je pravdu obćini i biskupu zametnuo, prisvojavajući si »Drid«. Pravda je istom g. 1272 riješena (*Lucio, Mem. 87*).

Pravomoćje trogirске crkve stegnuto je bilo s početka na vrlo uzki obseg, jer je pravomoćje ninskoga hrvatskoga biskupa protezalo se preko Solina. Istom nakon devetoga vieka, pokle je biogradska i kninska biskupija uzpostavljena, trogirska je crkva zadobila »primorsko-dritsku« županiju.

Zemljište »Drida«, osim nekoliko vrlo ubavih predjela, nije najplodnije; ali se je uvijek velikimi pašnjaci odlikovalo. U vrijeme splitskih razpra, neki Tolen, sinovac poznatoga splitskoga kneza Petra iz Zahumlja, zaplieni u prvoj polovici trinaestoga vieka iz »Drida« do 80.000 ovaca (*Thom. arch. c. 33*).

Kada su Turci god. 1659 na Drid udarili, i mjesto novo »Marinu« obsjednuli, bilo je samo 150 kuća okolo tvrđave sa do 200 oružanih stanovnika. Nu ovi su se sa njihovimi ženami prezamjernom hrabrostju branili, a naš Kačić ih u svojih neumrlih pjesmah proslavio. Toliko je onda mjesto »Marina« bogata bila, da su Turci jedno na 1200 natovarenih konja mogli odagnati zarobljeni novac i prtljagu (*Katalinić T. III, 139*). F. Šimun Milinović.